

I. ЈЕЗИК МЕДИЈА И ЊЕГОВА ДИЈАЛЕКАТСКА БАЗА

1. *Језик медија и књижевнोजезичка норма*

Међу средствима масовне комуникације, по присутности и улози у нашој свакодневици, радио и телевизија заузимају изузетно место. Оба ова медија, и поред специфичности условљених њиховом природом, служе се језиком као основним средством комуницирања. Тај језик представља признату говорну форму књижевног језика. Он даје увид у синхронијски пресек свих система српског књижевног језика. Предмет проучавања у овој књизи је један од њих – прозодијски систем.

За разлику од других система, прозодијски систем (акцентуацију и интонацију) савременог језика је једино и могуће проучавати у живом, говорном облику његовом и ту је, посебно када је реч о књижевном језику, оријентација на језик радија и телевизије природна и оправдана из више разлога. У основи својој нормативан, дакле прецизно ограничен и фиксиран важећим правилима, језик радија и телевизије је пре свега говорни језик, и као такав, прати развој језика у целини и одражава промене у њему, како оне настале унутар самог језичког бића, тако и оне друге, изазване спољашњим, често и ванјезичким, узроцима. Отуда се његова реализација језичке норме увек унеколико разликује од теоријске и захвалан је материјал за утврђивање односа реално постојећег прозодијског система према књижевнोजезичкој норми, која прозодијске карактеристике чува без много суштинских измена од времена Вука и Даничића.

Књижевнोजезичка норма је по својој природи нужно конзервативна, она оваквим својим карактером чува језички систем од тренутних, случајних, или погрешних промена које би га угрозиле. За прихватање промена поставља високе критеријуме, споро укључује нове форме и када

их у пракси користи велики број говорника, стрпљиво проверава њихову стабилност и функционисање у систему и пушта да време покаже које су заиста неопходне за успешну комуникацију. Овај карактер и принципе функционисања књижевнојезичке норме имају у виду језички стручњаци када се, у конкретним ситуацијама, одлучују за померање њених граница или за задржавање постојећих решења. Говорницима се пак, норма увек чини неоправдано спором и статичном. Они осећају потребу да у свој говор уносе нове елементе, да се у новим условима изразе на нов начин, да експериментишу и импровизују и тако из потенцијала језичког система извлаче и активирају нове елементе или старе употребљавају на нов начин.

Сам језички систем, а у оквиру њега и прозодијска сфера, мења се и под утицајем друштва и промена у друштву и под утицајем својих унутарњих, језичких фактора. У њему се, као резултат интеракције унутрашњих и спољашњих подстицаја на промене, стварају нове, дублетне и варијантне форме. Оне повећавају његов укупни потенцијал и омогућују избор најадекватнијих елемената за потребе комуникације. Током времена део варијантних облика ишчезава, део опстаје. Неки остају веома дуго и не само што се активирају када у датом тренутку највише одговарају потребама говорника, већ опстају и када нису у честој употреби, зато што служе као резерва потенцијала и гарант богатства језичког израза; они су способни да у неком будућем времену преузму на себе нова значења у складу са насталим комуникативним потребама. Како су нормативна решења резултат друштвеног договора, она су подложна променама, али и субјективној процени појединаца и друштвених група. Од изузетног је значаја да се пре њиховог мењања проуче, на адекватном језичком корпусу, стабилност језичког система, промене до којих долази, њихов обим, карактер и перспектива, као и да се сагледају могуће последице по стабилност система у целини. Један од најпогоднијих и најпоузданијих језичких корпуса за оваква проучавања пружају медији, посебно радио и телевизија. Говорни језик ових медија тежи, између ос-

талог, адекватној комуникативној активности, задовољавању нормативних захтева, праћењу актуелних тенденција, задовољавању очекивања најширег круга публике. Он жели да буде прихваћен као прецизан, ауторитативан, информативан, али и као савремен, допадљив, модеран. Да би то постигао, служи се различитим механизмима, он традиционалним облицима изражавања додаје језичке иновације, укључује у себе и елементе из активних, још непреврелих језичких процеса, комбинује стандардни језички израз са елементима народних говора, помодних тенденција, околиналних решења. Обим оваквих интервенција се у медијима колеба од једва приметног до максимално заступљеног. То у великој мери зависи од уређивачке политике конкретних медијских кућа, од њихових критеријума и кадровских решења, од година постојања и претходно стеченог угледа, од нивоа свести о значају књижевног језика и књижевнојезичке норме.

2. Београдски говор и однос према језичком стандарду

Однос прозодијског система језика радија и телевизије према говорној основи увек је сложен проблем, а у случају београдског подручја чак изузетно сложен. Језик радија и телевизије који, без обзира на специфичности, представља реализацију стандардне језичке норме, природно је везан за неке од говора који чине основицу српског књижевног језика. Београд је један од малобројних великих центара који се налазе на територији дијалеката који су ушли у основицу књижевног језика. Географски је на граници шумедијског и војвођанског дела дијалекта коме припада, те стога у ситуацији да равномерно асимилује утицаје и једног и другог. Оваква дијалекатска база, с једне стране, унапред квалификује београдски језички израз као књижевни, допуштајући тиме, с друге стране, извесну небригу о квалитету тог израза и култивисању језика уопште, будући да говорници са овог подручја унапред сматрају свој израз стандардним и прихваћеним. И када се у београдском говору појављују

прозодијске иновације, а оне могу бити колико резултат природног језичког развоја, толико и утицаја са стране, па и резултат недовољне бриге о језику и снижавања нивоа језичке културе, њих треба обазриво процењивати: неке доиста могу указивати на потребу кориговања појединих поставки наше књижевнојезичке норме, али исто тако, то могу бити и локалне, дакле у основи регионалне и дијалекатске особине, које не могу претендовати на статус нормативних елемената. Посебно треба имати у виду да књижевнојезичка норма одувек има обједињујући и обавезујући карактер за све области на којима се говори српски језик, те да зато не може следити говор само једне средине, једног великог центра, макар он био и главни град, нити може само на основу једног или два велика урбана средишта мењати правила која још потврђује говорна пракса на већини језичке територије српског језика.

3. Утицај миграционих процеса на језичке промене

Како је то свуда у свету, и код нас је главни град земље одувек био најпривлачније одредиште многих миграционих кретања становништва, како оних привремених, везаних за школовање, лечење, пословне активности, туризам и слично, тако и трајних, чији је резултат пресељавање у Београд десетина хиљада људи, током свих деценија двадесетог века, у који су они стизали у потрази за решењем породичних и личних, егзистенцијалних и духовних потреба. Нека од ових досељавања становништва резултат су поменутих природних миграционих токова и она су обично остављала времена новопродошлима да се на нову средину привикну и адаптирају, пружајући им и прилику да прихвате нови културни образац, а у оквиру њега и локални изговор. Друга од њих била су брза и драматична, посебно четрдесетих и деведесетих година двадесетог века и процес могуће опште и језичке адаптације био је отежан и текао је на специфичан начин. То посебно важи за овај последњи.

Постојање различитих миграционих струјања која су се деценијама непрекидно сливала у Београд и значајно мењала састав становништва, било је од великог су утицаја и на београдски говор. Систематских истраживања садашње његове говорне базе нема. Ми ћемо у анализи, свуда где је од значаја, водити рачуна и о фактору миграционих кретања, јер су многе прозодијске карактеристике њиме директно условљене.

Београд као центар друштвено-политичког, културног, научног и економског живота земље одликује се концентрацијом стручњака свих профила и разноврснијим и интензивнијим делатностима од већине других средина. Повезаност са светом и информисаност о збивањима ван наших граница, делатност универзитета, научних институција, размена стручњака са другим земљама, одласци на стручна усавршавања у страним центрима, праћење, увоз и примена нових технологија, као и велики број странаца који краће или дуже бораве и раде у Београду, изузетно су значајни за развој језика и брзину настајања промена у њему. Чињеница да је Београд такође и центар бројних институција и медијских кућа, које о свим збивањима у земљи и свету обавештавају најширу јавност, утиче на пораст значаја и улоге, како говора који му је у основици, тако и говора његових телевизијских и радио-станица. Програми београдских студија прате се и у најудаљенијим крајевима земље, представљају утицајан и ауторитативан облик говорне културе и могу значајно утицати на измене и развој прозодијског система најширег аудиторијума.

4. Усмереност предузетог истраживања

За оне области прозодије које су деценијама испитиване и које су добиле одговарајући опис, као што је то случај са акцентуацијом, језик радија и телевизије пружа одличну прилику за праћење развоја језика и промена у њему, а оне области у којима српски језик, за разлику од већине других, још нема оваквих описа – тако је са интонацијом – даје прилику да се анализирају и опишу сами прозодијски феномени који су

им у основи и да се тако почне попуњавати велика празнина која у овом погледу код нас постоји.

Ток језичких промена и њихова разноврсност у средини каква је београдска и на материјалу какав представљају језик радија и телевизије београдског подручја, несумњиво су интересантни за праћење развоја прозодијског и других система савременог језика са различитих аспеката и из перспективе више различитих језичких, и не само језичких, дисциплина. Истраживања ове врсте могу имати, између осталог, дијалектолошко, нормативно, социолингвистичко, па затим психолингвистичко, медијско и шире, културолошко усмерење. Иако су несумњиво бројна подручја где би апликативни карактер истраживања био од значаја, овде проблематици акцентуације и интонације прилазимо са фундаментално-лингвистичког аспекта, са циљем да се експерименталним и теоријским истраживањем прозодијског система утврди његов синхрони лик, опишу елементи, њихова повезаност и функционисање у прозодијском систему књижевног српског језика. Ово ће бити корисно и онима који језик студирају, и онима који га предају, а свакако и самим учесницима у медијској сфери, који се језиком као основним инструментом служе у своје раду.